

УДК 343.85
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.23>

П. Г. Висоцький
orcid.org/0000-0001-8222-1103
ад'юнкт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Проблема самовільного залишення військової частини або місця служби (СЗВЧ) є однією з важливих складових, що стосуються дисципліни та порядку в Збройних Силах. Це явище має серйозні наслідки як для ефективності виконання завдань, так і для психологічного стану військовослужбовців, що може негативно вплинути на загальний моральний клімат у підрозділах. За умов сучасних військових конфліктів та підвищених вимог до оперативності та боєздатності, питання збереження дисципліни стає ще більш актуальним.

Основною проблемою, яка спричиняє СЗВЧ, є недостатня увага до психоемоційного стану військовослужбовців, відсутність ефективних методів психологічної підготовки, а також недооцінка значення індивідуальних профілактичних заходів. У зв'язку з цим, важливим є розроблення та впровадження комплексних профілактичних заходів, спрямованих на попередження випадків самовільного залишення частини. Це дозволить підвищити не тільки рівень дисципліни, а й забезпечить стійкість морально-психологічного стану особового складу.

Метою цієї статті є дослідження індивідуальних профілактичних заходів, спрямованих на попередження самовільного залишення військової частини, а також оцінка їх ефективності на основі сучасного стану справ у Збройних Силах України. Для досягнення цієї мети будуть розглянуті основні чинники, які сприяють виникненню таких випадків, а також розроблені рекомендації щодо вдосконалення існуючих заходів профілактики на індивідуальному рівні.

Злочинність серед військовослужбовців у Збройних Силах України є серйозною проблемою, яка не лише підриває довіру до армії, а й ставить під загрозу бойову готовність і стабільність держави в цілому. Проблема має системний характер і вже давно вийшла за межі внутрішніх військових питань, набуваючи загальнонаціонального значення. Ураховуючи складність ситуації, виникає потреба в удосконаленні методів профілактики та боротьби з кримінальною поведінкою серед військовослужбовців.

Державні органи України активно працюють над розробкою заходів, спрямованих на змен-

шення рівня злочинності серед військових. Ці заходи ґрунтуються на загальних принципах, що використовуються для боротьби з кримінальними проявами в суспільстві, однак вони адаптовані до специфіки військової служби.

Військова агресія РФ, що розпочалася ще в 2014 році з анексії Криму і продовжилася військовими діями та повномасштабним вторгненням у 2022 році, суттєво вплинула на ситуацію зі злочинністю в Україні, зокрема на зростання випадків самовільного залишення місць служби. Військовий стан, введений після вторгнення Росії, посилив проблему та потребував коригування стратегії боротьби з подібними правопорушеннями.

Самовільним залишенням військової частини чи місця служби вважається будь-яке відсутність військовослужбовця без попереднього дозволу командира або уповноваженої особи. Залишення служби не є самовільним, якщо воно відбулося на підставі дозволу командира, наказу, відрадження, лікування чи інших обґрунтованих причин, що підтверджені відповідними документами.

Профілактика злочинності передбачає комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію або ослаблення факторів, які призводять до виникнення злочинів. Вона охоплює різні форми діяльності, зокрема діяльність державних органів, правоохоронців і громадських організацій [1]. Водночас, якщо профілактика більше стосується запобігання умовам, які сприяють злочинності, то припинення злочинної діяльності зосереджується на конкретних діях для зупинення злочинних намірів на етапі їх реалізації, що, у свою чергу, має на меті запобігти виникненню злочинних наслідків. Відзначимо, що запобігання включає в себе і системну роботу держави, і участь суспільства в утриманні злочинності на мінімальному рівні шляхом виявлення й усунення її причин [2, с. 165].

З огляду на те, що різні види військових злочинів мають свої специфічні особливості щодо причин і учасників, доцільно розглядати профілактичні заходи в контексті різних категорій злочинів. Зокрема, у випадку порушень, пов'язаних з порушенням дисципліни, підлеглості та

військової честі, основну роль відіграють виховні заходи. Вони повинні зосереджуватися на підготовці командирів, оскільки саме вони забезпечують порядок та дисципліну в підрозділі. Командири повинні бути зразковими лідерами, які мають високий рівень організаторських здібностей, здатність до прийняття важливих рішень, відповідальність за свої дії та вміння підтримувати моральний стан своїх підлеглих.

Виховні заходи сприяють формуванню такого командирського потенціалу, який дозволяє ефективно працювати з особовим складом, що знижує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. Особливо важливою є здатність командирів правильно оцінювати ситуацію, діяти в межах своїх повноважень і бути прикладом для підлеглих. Вони повинні бути здатні підтримувати порядок у військових підрозділах і запобігати будь-яким порушенням дисципліни.

Вимоги до командирів в сучасних умовах дійсно дуже високі. Це не лише командна дисципліна та професійна підготовка, а й психологічні якості, такі як лідерські здібності, здатність до самоконтролю і емоційної стійкості. Саме ці якості дозволяють створювати ефективне управління в військових підрозділах і знижувати ризик правопорушень серед військовослужбовців.

Командир, який дотримується високих вимог щодо професіоналізму, дисципліни та моральних якостей, здатний ефективно впливати на підлеглих і створювати сприятливу атмосферу для виконання службових обов'язків. Військовослужбовці, яких виховують за принципами взаємоповаги та безумовного підпорядкування, значно менш схильні до порушення дисципліни. Зокрема, важливим аспектом є розвиток емоційної культури в колективі: командири повинні звертати увагу на виявлення агресії, егоїстичної поведінки та здатності підлеглих адекватно реагувати на стресові ситуації. Це передбачає і індивідуальну роботу з військовослужбовцями, особливо з тими, хто має проблеми в особистому житті або проблеми зі здоров'ям, такі як схильність до алкоголізму чи психічні розлади [3]. Військові, які мали досвід у складних життєвих ситуаціях, можуть проявляти підвищену агресивність або неконтрольовані емоційні реакції, що потребує відповідної уваги з боку командирів.

Організаційні заходи також відіграють важливу роль у забезпеченні дисципліни та профілактиці правопорушень серед військовослужбовців. Вони включають ефективний відбір кандидатів на посади командирів, постійну підтримку їхнього авторитету, боротьбу з неналежною поведінкою начальників, а також організацію ефективної роботи з вирішення конфліктів серед особового складу. Важливою складовою є також організація процесу навчання та забезпе-

чення відповідних умов для служби, що зменшує ймовірність виникнення самовільних залишень.

Одним із важливих аспектів профілактики самовільного залишення військової частини є виховна робота щодо зниження негативних наслідків пияцтва та формування здорових моральних цінностей у молодших військовослужбовців. Також велике значення має питання статевого виховання, розвитку почуття відповідальності та гордості за службу, що дозволяє формувати у військовослужбовців повагу до своїх обов'язків. Виховання в умовах дисципліни і порядку допомагає знизити кількість правопорушень, які можуть привести до самовільного залишення частини.

Організаційні заходи також повинні включати поліпшення процесу відбору призовників, що передбачає ретельне обстеження на наявність захворювань, які можуть перешкоджати виконанню військової служби. Крім того, важливо своєчасно реагувати на скарги та прохання військовослужбовців, демонструючи турботу про їхні родини та особисті інтереси, що підвищує рівень довіри до командування та забезпечує високий моральний стан в підрозділі [4].

Ефективним профілактичним заходом є впровадження чіткого статутного розпорядку, який організує час військовослужбовців і забезпечує необхідну рівновагу між відпочинком та службовими обов'язками. Дотримання вимог законодавства щодо особистих прав і інтересів військовослужбовців також відіграє важливу роль у підтримці порядку. Чіткий контроль за присутністю на ранкових оглядах, заняттях та перевірках в кінці дня допомагають підтримувати високий рівень дисципліни і надають можливість командуванню своєчасно виявляти проблеми, що можуть спричинити порушення дисципліни.

Особливу увагу слід приділяти військовослужбовцям, які виконують завдання поза межами своїх частин і підрозділів. Це вимагає організації ефективної внутрішньої служби в підрозділах, а також забезпечення належного контролю через контрольно-технічні пункти, контрольно-пропускні системи та патрульну службу. Профілактика порушень під час виконання бойового чергування та інших спеціальних обов'язків має починатися з належної підготовки військовослужбовців. Важливо, щоб особовий склад не лише глибоко розумів свої обов'язки, а й мав практичні навички у роботі з бойовою технікою, зброєю та іншими засобами, що забезпечують виконання служби. Відмінне знання військових статутів, інструкцій та нормативних актів, які регулюють порядок несення служби, є основою дисципліни та безпеки, а також гарантує чітке виконання завдань. Військовослужбовці повинні розуміти серйозність кожного порушення та бути

мотивованими до виконання своїх обов'язків із максимальною відповідальністю [4].

Самовільне залишення частини чи місця служби є серйозним правопорушенням, яке негативно позначається на боєготовності підрозділу, дисципліні та загальній ефективності служби. Профілактика таких випадків вимагає комплексного підходу, орієнтованого на врахування індивідуальних характеристик кожного військовослужбовця та своєчасне виявлення потенційно небезпечних ситуацій [3].

Важливим елементом у попередженні таких правопорушень є створення здорового морально-психологічного клімату в колективі. Командири повинні бути уважними до потреб і проблем своїх підлеглих, готовими до відкритого діалогу та надання підтримки у складних ситуаціях. Це сприяє зниженню стресу серед військовослужбовців і, як результат, зменшує ймовірність самовільного залишення частини.

Не менш важливими є фактори, пов'язані з матеріальним та технічним забезпеченням військовослужбовців. Належні умови для проживання, харчування та відпочинку мають значний вплив на задоволеність службою та можуть знизити ймовірність самовільного залишення частини.

Забезпечення прав військовослужбовців, таких як право на комфортні умови праці, справедливу оплату праці, медичну допомогу та право на відпочинок, є важливим елементом профілактики. Регулярний моніторинг умов служби, оперативне вирішення конфліктів і реагування на скарги особового складу сприяють зменшенню стресових ситуацій у колективі.

Командування відіграє ключову роль у попередженні самовільного залишення частини, встановлюючи довірливі взаємини з підлеглими та забезпечуючи відкритий канал комунікації для вирішення виникаючих проблем. Командири повинні демонструвати лідерські якості, бути взірцем для своїх підлеглих, активно спілкуватися з ними і проявляти відкритість до зворотного зв'язку. Здатність вислухати проблеми військовослужбовців і швидко реагувати на них сприяє створенню атмосфери довіри та зниженню конфліктів.

Також важливо регулярно оцінювати морально-психологічний стан особового складу, визначати причини їхньої незадоволеності і вживати заходів для усунення цих проблем. Виявлення потенційно проблемних осіб на ранніх етапах дозволяє уникнути ситуацій, які можуть призвести до самовільного залишення.

Загалом, профілактичні заходи повинні бути всебічними і індивідуалізованими. Вони мають враховувати особисті якості військовослужбовців, створювати позитивний морально-пси-

хологічний клімат, забезпечувати оперативне вирішення проблем та підвищувати рівень задоволення від служби. Тільки за таких умов можна ефективно запобігати самовільному залишенню частини або місця служби.

У висновках можна підкреслити, що індивідуальні профілактичні заходи щодо запобігання самовільному залишенню військової частини є важливим компонентом підтримки дисципліни, боєготовності та загальної ефективності Збройних Сил.

Отже, командири повинні активно проявляти зацікавленість у проблемах своїх підлеглих, бути відкритими до діалогу і готовими допомогти в складних ситуаціях. Така підтримка дозволяє знижувати рівень стресу, покращувати психологічний клімат у підрозділі і зменшувати ймовірність виникнення конфліктів, що можуть призвести до негативних наслідків.

Вивчення особистих характеристик та мотивації військовослужбовців дозволяє ідентифікувати потенційні ризики, які можуть виникнути, зокрема у новобранців або у тих, хто має проблеми вдома чи у стосунках із колегами. Адже виявлення подібних факторів на ранніх етапах допомагає зменшити ймовірність самовільного залишення.

Організація приватних розмов з військовослужбовцями створює можливість для виявлення їхніх потреб та проблем, що дозволяє швидко і ефективно надавати допомогу. Такий підхід є основою довірчих відносин між командиром і підлеглими. Залучення до різноманітних заходів, як спортивні змагання, культурні події, екскурсії та інші види дозвілля, сприяє створенню позитивної атмосфери в частині, зменшує рівень стресу та підвищує колективну згуртованість. Ці заходи безпосередньо сприяють зміцненню взаємної поваги та є важливою частиною профілактики.

Проблеми, що виникають у колективі, мають бути оперативно вирішені командуванням, що дозволяє уникнути їхнього загострення. Проведення тренінгів з управління конфліктами та навички ефективного спілкування допомагають підтримувати гармонійні взаємини між військовослужбовцями.

Якісні умови для проживання, харчування та відпочинку військовослужбовців прямо впливають на рівень їхнього задоволення служби і можуть значно знизити ймовірність самовільного залишення частини.

Таким чином, комплексний підхід до індивідуальних профілактичних заходів, що включає у себе не тільки забезпечення фізичних і психологічних умов служби, а й врахування персональних особливостей, є вирішальним для ефективного запобігання самовільному залишенню

військової частини або місця служби. Важливою умовою є системний підхід до виявлення проблем і своєчасне їх вирішення на всіх рівнях командування.

Література

1. Голіна В. В. Попередження злочинності: конспект лекції. Харків: Українська юридична академія, 1994. 40 с.
2. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посібник. Київ: Видавництво ПАЛІВОДА А.В., 2006. 264 с.
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2018. 328 с.
4. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект: монографія / А. О. Кавунська, М. В. Корнієнко, О. О. Шкута. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 212 с.

Анотація

Висоцький П. Г. Індивідуальні профілактичні заходи самовільного залишення військової частини або місця служби. – Стаття.

У статті аналізується важлива проблема запобігання випадкам самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями. Це порушення військової дисципліни має суттєвий вплив на боєготовність підрозділів, морально-психологічний стан особового складу та загальну безпеку країни.

Особливу увагу приділено впливу військової агресії Росії проти України, розпочатої в 2014 році, на рівень військових правопорушень. Повномасштабне вторгнення 2022 року та введення воєнного стану в Україні створили нові виклики для підтримання військової дисципліни. У період активних бойових дій проблема самовільного залишення частини набуває ще більшої загрози, оскільки це не лише ослаблює боєздатність Збройних Сил, а й збільшує ризики для колективної безпеки. У статті розглядаються основні фактори, що сприяють самовільному залишенню місця служби, як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Окремо виокремлено індивідуальні профілактичні заходи, спрямовані на зниження рівня правопорушень серед військовослужбовців. Наголошується на необхідності формування позитивного морально-психологічного клімату в підрозділах, що передбачає активну підтримку і співпрацю між командуванням та особовим складом. Особливу увагу слід приділити соціально-психологічній адаптації новобранців, які часто стикаються з труднощами адаптації до військового способу життя.

Важливість ефективної профілактики полягає у регулярних бесідах з військовослужбовцями, індивідуальному психологічному супроводі, своєчасному виявленні факторів ризику та їх усуненні. Ключовими профілактичними заходами є організація виховної роботи, навчання командирів методам психологічної підтримки підлеглих, а також проведення культурно-освітніх заходів, спрямованих на формування відповідальності за виконання службових обов'язків.

Отже, у статті обґрунтовано необхідність комплексного підходу до профілактики самовільного залишення військової частини або місця служби. Ефективна система профілактичних заходів повинна включати як організаційно-правові механізми, так і морально-психологічні методи впливу на особовий склад. Це сприятиме підвищенню дисципліни, зміцненню бойового духу військових та мінімізації ризиків, пов'язаних із самовільним залишенням місця служби.

Ключові слова: військова частина, військовослужбовці, військова дисципліна, профілактика правопорушень, психологічна підтримка.

Summary

Vysotsky P. G. Individual preventive measures for desertion of a military unit or place of service. – Article.

The article analyzes the important problem of preventing cases of desertion of a military unit or place of service by servicemen. This violation of military discipline has a significant impact on the combat readiness of units, the moral and psychological state of personnel and the overall security of the country.

Particular attention is paid to the impact of Russia's military aggression against Ukraine, which began in 2014, on the level of military offenses. The full-scale invasion of 2022 and the introduction of martial law in Ukraine created new challenges for maintaining military discipline. During active hostilities, the problem of desertion of a unit becomes even more threatening, since this not only weakens the combat capability of the Armed Forces, but also increases the risks to collective security. The article examines the main factors contributing to desertion, both objective and subjective.

Individual preventive measures aimed at reducing the level of offenses among military personnel are separately highlighted. The need to form a positive moral and psychological climate in units is emphasized, which involves active support and cooperation between the command and personnel. Particular attention should be paid to the socio-psychological adaptation of recruits, who often face difficulties in adapting to the military lifestyle.

The importance of effective prevention lies in regular conversations with military personnel, individual psychological support, timely identification of risk factors and their elimination. Key preventive measures are the organization of educational work, training commanders in methods of psychological support for subordinates, as well as conducting cultural and educational activities aimed at forming responsibility for the performance of official duties.

Thus, the article substantiates the need for a comprehensive approach to the prevention of desertion from a military unit or place of service. An effective system of preventive measures should include both organizational and legal mechanisms and moral and psychological methods of influencing personnel. This will contribute to increasing discipline, strengthening the fighting spirit of the military and minimizing the risks associated with desertion.

Key words: military unit, servicemen, military discipline, prevention of offenses, psychological support.